

KØBENHAVNS MUSEUM / MUSEUM OF COPENHAGEN

KBM 4013 Gråbrødretorv 5

Frimands Kvarter, Helligånds Sogn, Sokkelund Herred, Københavns Amt.

Sb. Nr. 020306-566

Stine Damsbo Winther

Københavns Museum
Vesterbrogade 59
1620 København V
Telefon: +45 33 21 07 72
Fax: +45 33 25 07 72
E-mail: museum@kff.kk.dk
www.copenhagen.dk

Forsidebillede: Gråbrødretorv nr. 5 set fra gården. Foto Københavns Museum.

© Københavns Museum 2013

Indholdsfortegnelse

1 Resumé.....	5
2 Undersøgelsens forhistorie	7
3 Administrative data.....	8
4 Øvrige data	8
5 Topografi, terræn og undergrund.....	8
6 Målesystem	10
7 Udgravningsmetode	10
8 Undersøgelsens resultater	12
8.9 Fund.....	15
8.10 Sammenfatning og konklusion	15
8.11 Litteraturhenvi­sing	16
9 Fremtidigt arbejde.....	16
10 Anlægsliste.....	17
11 Fotoliste	18
12 Fundliste	19
13 Bilag.....	20
13.1 Fundrapport.....	20

Figur 1. Placeringen af KBM 4013 Gråbrødretorv 5 (rød stjerne).

1 Resumé

Dansk

I forbindelse med HOFORs nedlægning af fjernvarmerør samt renovering af brønde i en baggård på Gråbrødretorv 5 førte Københavns Museum tilsyn med jordarbejdet. Det arkæologiske feltarbejde udførtes som en tilsynssag.

Der blev påtruffet et enkelt muret hjørnefundament indeholdende tre separate lagsekvenser samt en mindre brolægning. Opfyldet omkring anlæggene var særdeles fundrige, og her blev opsamlet 81 genstande, som kan dateres fra 1500-tallet til 1900-tallet, men med hovedvægt på 1600-tallet.

Perioder: Middelalder til 1900-tallet

Anlæg: Fundament, brolægning

Nøgleord: Gråbrødretorv, Gråbrødre kloster

English

In connection with HOFORs constructing the heating pipe grid and renewing of wells in a backyard at Gråbrødretorv 5 the Museum of Copenhagen decided that it was necessary to conduct an archaeological watching brief.

There was found a foundation which contained three separate layers and a minor pavement. The fill surrounding the structures was rich on finds. There was collected a total of 81 object dating from 1500s to 1900s, though primarily datings to the 1600s.

Periods: Medieval to 1900s

Features: Foundation, pavement

Key words: Gråbrødretorv, Gråbrødre Monestary

Figur 2. Grøfternes placering på matriklen.

2 Undersøgelsens forhistorie

Generelt kom projektet til at gå ind over arealet for det middelalderlige Gråbrødre Klosterkompleks, der har ligget mellem Skindergade og Løvstræde på det nuværende Gråbrødre Torv. Det ansås for sandsynligt, at dele af klosterkomplekset og tilhørende jorder kunne blive berørt ved arbejderne. Københavns Museum modtog d. 30.8.2013 en henvendelse fra HOFOR, idet der skulle anlægges fjernvarme i gården Gråbrødretorv 5. Budget til Kulturstyrelsen blev afsendt d. 30.8.2013. Erfaringer fra området viser, at der er store arkæologisk interesser i området, og der derfor skulle føres arkæologisk tilsyn.

Sb.nr.	KBM nr.	Datering	Arkæologiske observationer	Adresse	År
020306-165	KBM2942 KBM2885	Middelalder	Ved flere forskellige lejligheder er der blevet registreret dele af det middelalderlige Gråbrødre Kloster samt grave herfra. Desuden registrering af de middelalderlige kulturlag i området.	Gråbrødretorv	1990 2004 2005
020306-193	KBM2075	1600-tallet + middelalder	Ved jordarbejder i kælderen blev et teglstengulv samt fundamenter registreret, 1600-tallet. Desuden registrering af middelalderligt kulturlag.	Postgården	1999
020306-204	KBM3196	Middelalder, historisk tid	Efterretning om knoglefund ved opgravningsarbejder på matriklen (1999). Registrering af kulturlag fra historisk tid samt bygning fra historisk tid.	Løvstræde 8A	1999 2005
Uden j.nr.		Middelalder, efterreformatorisk tid	Notits om afdækket renæssance-murværk på kampestensfundament. Desuden fund af formodet middelaldermurværk.	Løvstræde 3	1917
Uden j.nr.			Fund af markante sandstensblokke på grunden. Desuden fund af stentøjskander og krus.	Løvstræde 7	1965
020306-433	KBM3781	16-1800 tallet	Registrering af kulturlag med ældste genstande fra 1600-tallet. Desuden registrering af fundamenter fra 17-1800-tallet.	Skindergade 6-8	2008
020306-165	KBM2885	middelalder	I 1990 registreredes murværk i munkesten. I 2004 registreredes kulturlag fra middelalderen samt begravelser fra Gråbrødre Kloster.	Niels Hemmingsensgade/ Gråbrødretorv	1990 2004
020306-506	KBM3964	Middelalder, 16-1800tallet	Begravelser fra middelalderen samt kulturlag og fundamenter fra efterreformatorisk tid.	Skindergade m.fl.	2012

Tabel 1. Tidligere arkæologiske observationer i området omkring Gråbrødretorv.

Københavns Museum modtog Kulturstyrelsens godkendelse af budgettet d. 10.9.2013, der derved blev sendt videre til bygherre. Undersøgelsen påbegyndtes d. 6.9.2013.

3 Administrative data

Bygherre på projektet var HOFOR, Ørestads Boulevard 35, 2300 København S. Entreprenør på jordarbejdet var NCC Construction Danmark A/S, Tuborg Havnevej 15, 2900 Hellerup. Undersøgelserne blev bekostet af HOFOR som bygherre jf. Museumslovens § 26 stk. 2, 1. pkt. om arkæologiske undersøgelser i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder.

Beretningen og al kommunikation med HOFOR, Kulturstyrelsen og andre interessenter forbundet med undersøgelsen er at finde i museets sagsregistreringsdatabase, og sagsakter med videre er desuden lagt i eDoc.

Originaldokumentation og genstandsmateriale opbevares hos Københavns Museum under journalnummer "KBM 4013 Gråbrødretorv 5" og internt sagsnummer 2978. En elektronisk kopi af beretningen sendes til Kulturstyrelsen samt til HOFOR.

Kontaktperson fra HOFOR var Søren Andersen.

4 Øvrige data

Tilsynet blev startet d. 6.9.2013 og der blev løbende foretaget tilsyn med lokaliteten og gravningerne frem til 8.11.2013.

Feltarbejdet blev varetaget af Københavns Museum med den indledende sagsbehandling udført ved museumsinspektør Niels Grumløse. Udgravningsansvarlig var museumsinspektør Hoda El-Sharnouby. Daglig leder og beretningsansvarlig var arkæolog Stine Damsbo Winther. Derudover deltog arkæolog Niels H. Andreasen.

Fundregistrering og fundrapport er foretaget af Mie Petersen og museumsinspektør Rikke Kristensen.

5 Topografi, terræn og undergrund

Selvom navnet Gråbrødretorv kun er godt halvandet hundred år gammelt, markerer det dybe historiske rødder helt tilbage til byens tidlige århundreder. Området har i begyndelsen af middelalderen ligget i landlige omgivelser tæt ved fiskehandelspladsen Købmændenes Havn vest for det nuværende Gammel Strand. Her var på det tidspunkt rigelig med plads, og i 1238 fik en gruppe franciskanermunke stillet en grund til rådighed med henblik på at oprette et gråbrødrekloster. Navnene Klosterstræde, Gråbrødrestræde og Gråbrødretorv minder endnu om det forsvundne kloster. Grunden havde en størrelse på ca. 2 hektar, der strakte sig fra Klosterstræde til Købmagergade og fra Skindergade til Valkendorfsvej. Det er muligt, at der har været en bebyggelse, som kunne tjene som en foreløbig ramme for brødrene, indtil man kunne bygge noget nyt. Det vides, at opførelsen af klosteret må være påbegyndt senest i 1248, eller at der var bygninger på grunden, idet Lübeck i 1266 gik ind på at betale

Figur 3. Franciskanermunk tegnet af Peter Linde efter "Gråbrødretorv". Fra Tønnesen 1988:338

erstatning for den skade, som franciskanerne havde lidt ved Københavns erobring i 1248¹. Indtil 1469 havde byen kun dette kloster. I 1469 oprettedes et kloster under Helligåndssordenen, som en del af det i 1296 borgerstiftede Helligåndshus, der lå lige syd for gråbrødrenes kloster. Selvom gråbrødreklosteret blev anlagt midt i byen, så har en mur rundt om klosteret sikret, at klosteret alligevel lå lidt isoleret. Man har ikke ville forstyrres af naboer, og navnlig ønskede man ikke en tæt liggende bebyggelse. Man ser det ved et af klosterets grundsalg. 8. august 1496 solgte klosteret dens teglgårdsjord mellem abildgårdsmuren og Skindergade fra, men betingede sig samtidig, at ingen måtte "sætte nogen bygning på vor mur". Der måtte heller ikke "gøres vindue på vægge eller tag ind til vor abildgård" (lige indenfor muren)².

Gråbrødrene var tiggermunke, der oprindeligt levede spartansk og tjente Herren ved at udføre gode gerninger. I en tid uden socialt sikkerhedsnet har munkeordnerne spillet en vigtig rolle for byens gamle, syge og fattige. Den bevidst tarvelige livsform, som munkene praktiserede i de første århundreder, afløstes efterhånden af et mere løst forhold til deres egne regler, hvilket forargede flere af byens borgere. Munkenes fromme tale harmonerede ikke altid med hverdagen i klosteret. Selvom det var imod klosterreglen, ejede dette kloster en del ejendomme. I jordebogen fra ca. 1380 nævnes således syv jorder, som alle så vidt vides lå i klosterets nærhed. Allerede 6 år før den danske reformation i 1536 blev munkene fordrevet fra klosteret af byens borgere. Man tilskriver denne indvirkning på folkestemningen den protestantiske præst Hans Tavsens, der i 1529 holdt prædiken i Nikolaj Kirke. Den radikale Luther- og Christian 2.-tilhænger, Ambrosius Bogbinder, blev samme år valgt til borgmester, og det førte til gråbrødreklosterets nedlæggelse. Hvad der herefter skete med klosterbygningerne er usikkert, men både kirkegården og klosterkomplekset blev lukket ned. De skriftlige kilder fortæller, at kongen umiddelbart efter planlagde at benytte visse dele af komplekset til universitetets formål, men disse planer blev formentlig aldrig realiseret, idet en anden kilde fortæller, at klosteret og kirken få år efter munkenes fordrivelse blev revet ned til grunden, med undtagelse af en udløberfløj, der blev bibeholdt som fængsel. Kælderen er bevaret i dag og kan opleves i Peder Oxe restauranten, Gråbrødretorv nr. 11.

Næste gang den gamle klostergrund nævnes i de skriftlige kilder er i den første halvdel af 1600-tallet. Christian IVs svigersøn Corfitz Ulfeldt havde i 1636 sammen med kongedatteren Leonora Christine bygget en herskabelig pragtgård på stedet, hvor Ulfeldts slægt tidligere havde haft en gård, som nu var ejet af den velrenommerede købmand Johan Braem. Facaden vendte ud mod det nuværende Kejsergade, og haven lå på klosterets gamle haves grund midt på det nuværende torv. Ægteparret faldt i unåde for landsforræderi, og måtte i 1663 flygte fra gården. Corfitz undgik henrettelse ved at flygte ud af landet, så i stedet vendte folket sin vrede mod pragtgården og lod denne rive ned til sidste sten i løbet af et par måneder i 1664. På stedet dannedes en åben plads. Flammerne lagde pladsen i aske ved branden i 1728, men bebyggedes igen få år efter. Det er denne bebyggelse der i dag ses på torvets sydside. Torvet fik ikke ro længe, for ved englændernes bombardement i 1807 blev hele den vestlige del raseret. De tidstypiske ildebrandshuse fra omkring 1730 kan i dag ses på Gråbrødretorv. Der er tale om hele husrækken med ulige numre.

¹ KD I nr. 20

² KD IV, nr. 241, s. 249f

Figur 4. Gråbrødretorv 1755. Tegning af J.J. Bruun 1755. Københavns Museum.

I starten af 1800-tallet har der ude på pladsen været en del små slagterboder, som blev fjernet i forbindelse med, at man ryddede torvet og ændrede navnet fra Ulfeldts Plads til Gråbrødretorv i 1841. I 1850'erne rejste man en støbejernskonstruktion i hele torvets længde, hvorfra en snes slagtere helt frem til 1902 havde udsalg. Herefter blev pladsen igen ryddet for slagterboder, husene

restaureret og torvet forskønnet med et platantræ.

Ejendommen Gråbrødretorv nr. 5 blev opført af tømmermester Niels Jensen Kratz i 1732 for stolemager Peder Svendsens³. Forhuset blev opført med kælder og to etager med grundmur til gaden og bindingsværk til gården. Gavlkvisten blev fjernet i begyndelsen af 1800-tallet, men rekonstrueret i forbindelse med en istandsættelse i 1961-64. Det tre et halvt fag brede baghus i bindingsværk blev opført som en treetagers bygning, men fik i midten af 1840'erne tilføjet sin fjerde etage.

6 Målesystem

I den tætte baggård var det ikke muligt at benytte GPS på grund af for usikker præcision. I stedet blev grøfterne målt ind manuelt med målebånd i forhold til eksisterende bygninger og derefter lagt i IntraSIS.

De fremkomne arkæologiske anlæg blev indmålt i forhold til grøfterne samt de nuværende bygninger. Registreringen af disse er primært udført som skitser, med tilhørende mål, der derved efterfølgende kunne georefereres og lægges ind i IntraSIS.

7 Udgravningsmetode

Det arkæologiske arbejde bestod af et løbende tilsyn, hvorunder arkæologiske anlæg og synlig stratigrafi blev registreret, digitalt fotodokumenteret og fund blev indsamlet. Det ansås ikke på noget tidspunkt for nødvendigt at standse anlægsarbejdet, da det var muligt at dokumentere de fremkomne anlæg hurtigt samt i gravefolkernes pauser.

Gravning af grøfterne foregik med håndkraft, hvor jorden blev placeret i trillebørene og kørt ud af gården og placeret på en trailer. Derved var der god mulighed for at gennemse jorden igennem for fund. Ved gravning af brøndene blev den opgravede jord kastet direkte over i fjernvarmetraceet, så

³ Indenforvoldene.dk

det ikke var nødvendigt at fragte jorden ud af gården. Genstande blev henført til det grøftestykke, hvor fra de blev optaget.

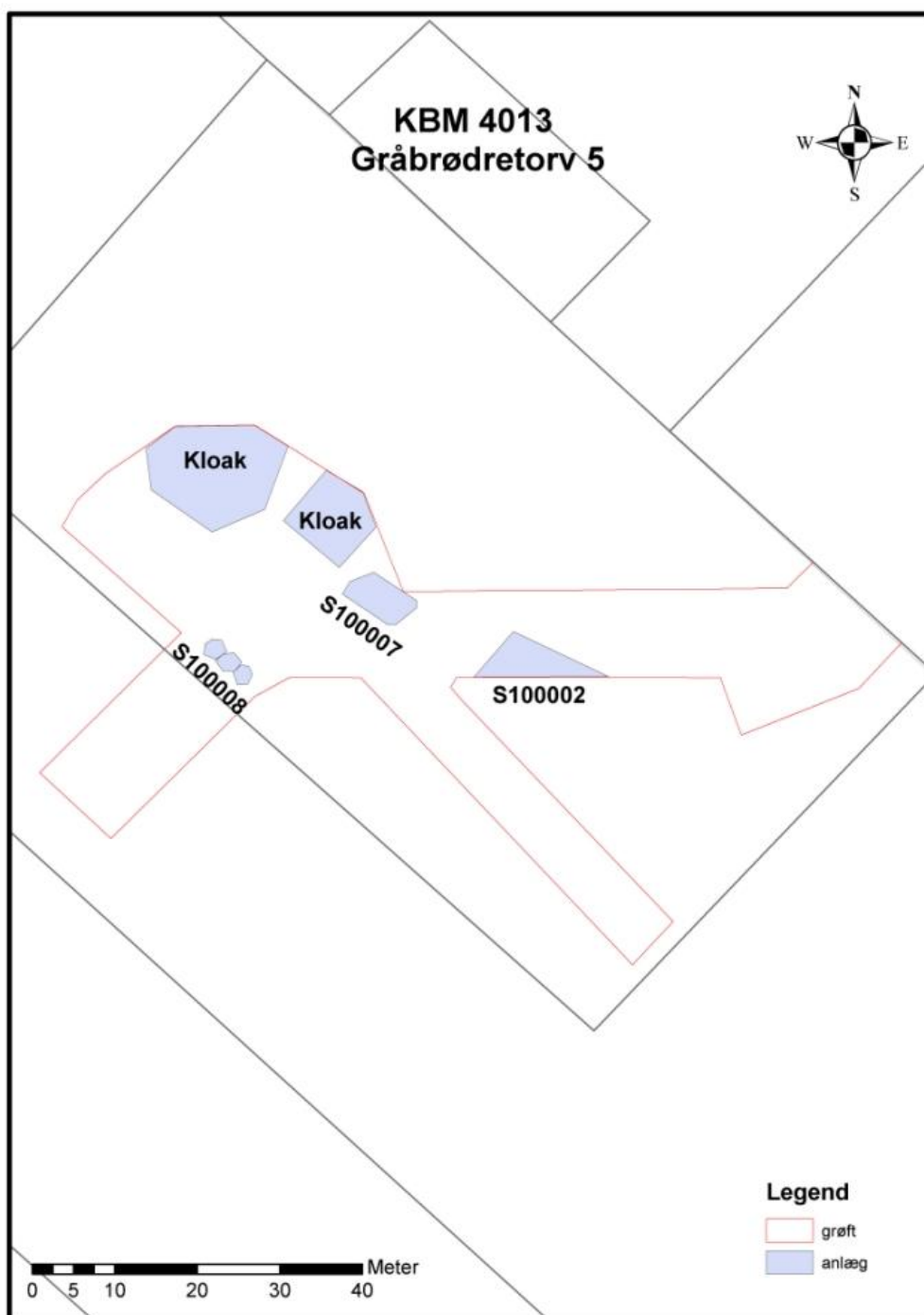
Da entreprenørens erfarne gravefolk i flere år har samarbejdet med museet på anlægsarbejder blev der udvist stor forståelse for det arkæologiske arbejde og indgik i tæt samarbejde med udgravning af anlæg samt genstande.

Figur 5. Arbejdsfoto over udgravningsforholdene. Københavns Museum.

8 Undersøgelsens resultater

Ved undersøgelsen blev der dokumenteret 3 stenkonstruktioner samt fire lagsekvenser⁴.

Figur 6. Oversigt over fundne anlæg.

⁴ Afsnit 10, Anlægsliste

Figur 8. S100007 granitblok med fordybning. Københavns Museum.

Figur 7. Granitblokke der har fungeret som pynt stående i baggården. Københavns Museum.

Der blev fundet flere fragmenter af granitblokke med en forarbejdet fordybning i midten til vandafledning (S100007). Vandrenderne må være sekundært placeret grundet deres fragmentering, placering og orientering. Som dekoration i baggården havde der forud for gravearbejdet stået flere af disse typer granitsten med vandrende. Enkelte kunne ses anvendt som lignende dekoration i nabogården Gråbrødretorv 3. Derved formodes det, at der ved tidligere gravning i området er påtruffet disse vandrender, hvoraf nogle er blevet kasseret og gennedlagt i jorden, mens andre har overlevet som gårddekorationer. Det er desværre ikke muligt at datere vandrenderne nærmere end til før husets opførelse i 1732⁵. Det er dog nærliggende, at formode de har hørt til det middelalderlige kloster eller den senere pragtgård, der har domineret forud for torvet anlæggelse.

I traceets ene profil fremkom et muret fundament (S100002) lige under den eksisterende flisebelægning. Dette fundament udgjorde et hjørne, hvorved fundamentet fortsatte ind i profilen samt ned under udgravningsgrænsen i 0,85 m under normal overflade. Hjørnemurstenene blev fjernet af gravemaskinen, og det, der tolkes som værende indvendigt i murværket, indeholdt tre klart adskilte lag. Øverst lå et 0,15 m tykt lag af gråt løst sand (S100004). Derunder lå et 0,16 m tykt lag af mørkt gråbrunt muldagtigt lag (S100005) med mange sten og fragmenter af glas, der tolkes til at være fra henholdsvis vinduesglas, karaffel samt flasker (se bilag 1, side 4). Nederst lå et 0,26 m tykt lag af kridthvidt meget kompakt og klægt kalk (S100006). Desværre kunne lagene

⁵ Tønnesen1988:345

ikke undersøges nærmere, da der ikke skulle graves yderligere i den retning. Glassene lader alle til at være produceret på maskine, hvilket betyder, at dateringen må være fra 1800-tallet og frem.

Figur 9. S100002 brolægning. Københavns Museum.

Figur 10. Ved nebyrning af fundamentet fremkom tre lagsekvenser S100004, S100005 og S100006). Københavns Museum.

Lagene synes at være deponeret over kort tid og kan muligvis tolkes som værende udsmid. Den hvide kalkagtige substans kan muligvis være en rest fra kalkning af en bygning, som er blevet kasseret i et hjørne. Om der er tale om at fundamentet har været en brønd kan desværre ikke siges med sikkerhed, men er bestemt en mulighed.

Øst for fundamentet S100002 fremkom en brolægning bestående af minimum tre sten, hvis top lå ca. 0,66 m under nuværende overflade. Stenene var 0,20 m i diameter og flade. Der er ingen fund, der kan datere denne brostensbelægning.

Generelt var opfyldet (S100003) i traceet meget ensartet og indeholdt en del genstande. Disse dateres bredt til 1500-1900 med en overvægt til 1600-tallet (se bilag 1, side 5f).

Figur 11. S100012. Københavns Museum.

8.9 Fund

Alle fundene fra gravningen på KBM 4013, Gråbrødretorv 5 er registreret i museets IntraSIS database. Der er opsamlet i alt 81 fund.

Registreringsprincipper

Fundregistreringen er foretaget ud fra følgende principper:

- skår, som tilhører samme genstand, er registreret under ét x-nr i fald de er fra samme fundkontekst.
- skår, som ikke tilhører samme genstand, men som er ens i både materialetype, skærvfarve, formtype og dekorationstype, er registreret under ét x-nr i fald de er fra samme fundkontekst.

Materiale	Antal	Vægt/gr
CBM	1	243,5
Keramik	21	839,5
Kobber	1	5
Glas	43	1310,5
Jern	10	135
Kridtpiber	3	11,5
Sandsten	1	36,5
Udefineret	1	88,5
I alt	81	2670

Tabel 2. Fund opsamlet fra baggården

Samlet set er det et materiale, som er meget lig det, som oftest findes i byens opfyldslag. Der er fundet to genstande med dele af inskriptioner bevaret, men ikke nok til, at de har kunnet give en snæver datering. Derfor er dateringen for det meste typologisk og stilistisk baseret. Fundene kan bredt dateres fra 1500-tallet til frem i 1900-tallet. Dog lader der til at være en overvægt af fund, som hører hjemme i 1600-tallet.

8.10 Sammenfatning og konklusion

Der er fundet spor efter tidligere beboelsesaktiviteter i form af et muret fundament, der kunne være en mulig opfyldt brønd. Brostensbelægningen kunne enten være fra før husets opførelse, hvilket giver en datering til 1600-tallet, eller kunne det være rester af den oprindelige belægning i gården, hvilket giver en datering til 1732.

Fyldet over og omkring anlæggene er erkendt i området ved tidligere arkæologiske gravninger⁶ og indeholder tidstypiske genstande. Fundene er mangeartede og indeholder særligt store mængder keramik og glas.

Det unikke ved gravningen på Gråbrødretorv 5 er muligheden for at få et indblik på aktiviteterne inde på en matrikel, der har været stort set uændret i næsten 300 år. Det lille gårdsareal har eksisteret siden husets anlæggelse og forstyrrelserne i jorden har været minimal.

Sammen med resultaterne fra tidligere gravninger i området bidrager undersøgelsen med ny viden i et yderst interessant område fra perioden der dækker de middelalderlige gråbrødremunkes kloster over Corfitz Ulfeldt og Leonora Christines gård til anlæggelsen af det nuværende torv og opførelsen af de stående huse i 1732.

⁶ KBM 2885, KBM 3964

8.11 Litteraturhenvisning

Andersen, V.L. 2005. Beretning for den arkæologiske undersøgelse: KBM 2885 Gråbrødretorv nr. 8. Københavns Bymuseum.

SRD bd. V:512

KD I nr. 20

KD IV, nr. 241, s. 249f.

Tønnesen, A. 1988. Nord for Strøget. I: Bramsen, B. & Fogtdal, P. 1988. *København før og nu – og aldrig. Bind 4.*

Indenforvoldene.dk : <http://www.indenforvoldene.dk/graabroedre%20torv%205.html>

9 Fremtidigt arbejde

De berørte arealer er fuldt undersøgt til det angivne niveau på 0,90 m under nuværende overflade. Skal der i fremtiden foretages arbejder i et dybere niveau, vil det være lønsomt at foretage en undersøgelse, eftersom der endnu kan være såvel bevarede kulturlag, som jordfaste fortidsminder herunder.

Det vurderes desuden, at de tilstødende arealer til de her undersøgte traceer, har potentiale til at give væsentlige informationer om byens historie og dens borgere. Det omfatter blandt andet muligheden for at påtræffe kulturlag fra 1500-tallet, jordfaste fortidsminder som nedgravninger i undergrundsniveau og informationer om bebyggelseshistorien i området i historisk tid belyst ved rester af tidligere bygninger i området som eksempelvis Ulfeldts gård fra 1600-tallet samt det middelalderlige Gråbrødre Kloster med tilhørende bygninger og kirkegård.

10 Anlægsliste

Id	Name	Class	Subclass	Main orientation	Basic Interpretation	Description
100002	A100	Stratigraphic object	Stone/Brick Structure		Stone or Brick Well	Fundament, hjørne, bestående af røde og gule teglsten. Det fortsætter længere ned end udgravningsgrænsen i 0,85 m uno. Der kan iagttages minimum 11 skifter i bindere-løberebindere forbandt. Toppens af fundamentet er i ca. 0,15 m uno. (obs: dette mål er uden flisebelægningen!) Fundamentet fortsætter i begge retninger ind i profilen. Stenene varierer i størrelse: 20-22x11,5x4,5-5cm. Mørtelen er grå, løs, lidt grov sandet. Ved fjernelsen af fundamentet viste det sig at det var 1 stens bredde og havde et opfyldt hulrum.
100003	A101	Stratigraphic object	Deposit		Fill	Gråbrunt let sandet ler med brokker af røde og gule tegl, mørtelnistre og trækul. Laget findes lige under cementen/betonen til gården og ned til udgravningsgrænsen i ca. 0,85 m uno. Virker som "klassisk opfyld fra oprådet" jvf andre gravninger i området.
100004	A102	Stratigraphic object	Deposit		Fill	Gråt sand, løst, vådt i det. Indeholder enkelte stykker træ. Laget er ca. 0,15 m tykt.
100005	A103	Stratigraphic object	Deposit		Fill	Mørkt gråbrunt, muldagtigt med sten, glasskår, dyrekogler og træ. Er meget løst i strukturen. Laget er ca. 0,16 m tykt.
100006	A104	Stratigraphic object	Deposit		Fill	Hvidt kalkagtigt, meget kompakt og klægt. Laget er ca. 0,16 m tykt og fortsætter ned under udgravningsgrænsen.
100007	A105	Stratigraphic object	Stone/Brick Structure	NW-SE	Water pipe	Vandrende af granit, NØ-SV gående. Måske ind til A100 som er en brønd? Magen til dem der ligger løst i gården, som nok er gravet op ved tidligere gravninger i området/gården? Den er ødelagt mod syd. Ved optagning viser det sig at det er et afgrænset stykke - og dermed sandsynligvis ikke in situ. Tages væk af gravefolkene. Den var ca. 0,80 m lang og ødelagt i den anden ende også.
100008	A106	Stratigraphic object	Stone/Brick Structure		Paved surface	Minimum 3 brosten, hvis top lå i 0,66-0,67 m uno. De var omkring 0,20 m i diameter og flade på toversiden. Det syntes at stoppe mod vest, da der muligvis kommer et fundament (muligvis til den stående bygning). Der var ingen synlig lagdeling omkring eller under.
100009	Kloak	Stratigraphic object	Disturbance		Disturbance	
100010	Kloak	Stratigraphic object	Disturbance		Disturbance	

11 Fotoliste

Nummer	Beskrivelse	Set mod	Dato, ini
20130911_092104	Oversigt grøft	Ø	11.09.2013 SDW
20130911_092141	Oversigt grøft	SØ	11.09.2013 SDW
20130911_092437	Fundament A100	SV	11.09.2013 SDW
20130911_095009	Fundament A100	SV	11.09.2013 SDW
20130911_101454	Fjernelse af fundament A100, A102, A103 og A104	S	11.09.2013 SDW
20130911_102013	Fjernelse af fundament A100, A102, A103 og A104	S	11.09.2013 SDW
20130911_102024	Fjernelse af fundament A100, A102, A103 og A104	S	11.09.2013 SDW
20130911_103700	Arbejdsfoto, håndgravning	N	11.09.2013 SDW
20130911_103729	Baggården nr. 3 (det gule hus)	N	11.09.2013 SDW
20130911_103738	Baggården nr. 5 (det hvide hus)	NV	11.09.2013 SDW
20130911_103801	Vandreder i granit, lå løst i gården	-	11.09.2013 SDW
20130911_105129	Vandrende A105	NV	11.09.2013 SDW
20130911_112853	Oversigt grøft med brønde	Ø	11.09.2013 SDW
20130911_122044	Brolægning A106	V	11.09.2013 SDW
20130912_105836	Hul ved siden af toilet	SV	12.09.2013 SDW
20131010_123153	Brolægning A106 efter fjernelse af stenene	V	10.10.2013 SDW
20131010_123212	Brolægning A106	V	10.10.2013 SDW
20131031_092120	Udvidelse mod brønd	N	13.10.2013 SDW
20131031_114547	Arbejdsbillede pladsmangel, gravning af brønde	S	13.10.2013 SDW
20131031_114612	Gravning omkring brønd	N	13.10.2013 SDW

12 Fundliste

X nummer	Navn	Materiale	Type	Antal	Vægt/gr	Datering
1	Glas, vindue, klar	Glass	Window glass	4	49,5	Post medieval
2	Glas, flaske, klar	Glass	Bottle	1	4,5	Post medieval
3	Glas, karaffel, klar?	Glass	Flask	1	4,5	Post medieval
4	Glas, grøn, flaske	Glass	Bottle	5	58,5	Post medieval
5	Rødb. lertøj, potte, uglaseret	Ceramic	Pot	4	111,5	Post medieval
6	Rødb. lertøj, stjertpote, udekoreret	Ceramic	Stjert pot	1	22	Post medieval
7	Glas, flaske, grøn	Glass	Bottle	5	99,5	Post medieval
8	Glas, vindue, klar	Glass	Window glass	1	61	Post medieval
9	Glas, flaske, klar	Glass	Bottle	1	45,5	Post medieval
10	Glas, flaske, klar, inskription	Glass	Bottle	1	16,5	Post medieval
11	Metal, søm	Iron	Nail	3	29	Post medieval
12	Metal, spændeskive	Iron	Mount	1	4,5	Post medieval
13	Rødb. lertøj, stjertpote, udekoreret	Ceramic	Stjert pot	3	95	Post medieval
14	Rødb. lertøj, stjertpote, grønglaseret	Ceramic	Stjert pot	2	76	Post medieval
15	Rødb. lertøj, stjertpote, glas. beg.sid	Ceramic	Stjert pot	1	38,5	Post medieval
16	Rødb. lertøj, potte, udekoreret	Ceramic	Pot	2	45,5	Post medieval
17	Rødb. lertøj, potte, glaseret begge side	Ceramic	Pot	1	83,5	Post medieval
18	Rødb. lertøj, stjertpande, udekoreret	Ceramic	Stjert pan	1	29,5	Post medieval
19	Gulb. lertøj, krukke, uglaseret	Ceramic	Pot	1	123,5	Post medieval
20	Rødb. lertøj, havevase, begitning	Ceramic	Garden vase	1	177	Post medieval
21	Majolika, fad, blådekoreret	Ceramic	Dish	1	12,5	Post medieval
22	Stentøj, kande, Westerwald	Ceramic	Jug	1	19	Post medieval
23	Porcelæn, skive, moderne?	Ceramic	Uncertain type	1	3,5	Post medieval
24	Porcelæn, kop, blådekoreret, Kina	Ceramic	Cup	1	2,5	Post medieval
25	Kakkel, relief, uglaseret	CBM	Stove tile	1	243,5	Post medieval
26	Kridtpiber, stilke, udekorerede	Pipeclay	Clay pipe	3	11,5	Post medieval
27	Glas, flasker?, klar/grønlig	Glass	Bottle	14	617	Post medieval
28	Glas, flasker, grøn	Glass	Bottle	2	195,5	Post medieval
29	Glas, flasker, brun	Glass	Bottle	3	92,5	Post medieval
30	Glas, flaske, klar-let grønlig	Glass	Bottle	2	53,5	Post medieval
31	Glas, ?, dekoreret?	Glass		1	5,5	Post medieval
32	Glas, vindue, grøn	Glass	Window glass	2	7	Post medieval
33	Sandsten, slibesten	Sandstone		1	36,5	Post medieval
34	Cement, beton med skrift	Undefined	Fragment undef.	1	88,5	Post medieval
35	Metal, søm	Iron	Nail	6	101,5	Post medieval
36	Metal, fingerbøl	Copper alloy	Thimble	1	5	Post medieval
I alt				81	2670	

13 Bilag

13.1 Fundrapport

Fundrapport over genstandsmaterialet fra KBM 4013 Gråbrødre Torv 5

Af Mie Pedersen

Indholdsfortegnelse

Konklusion	3
Fundmængde.....	3
Datering	3
Registreringsprincipper	3
Fundgennemgang.....	4
Fra A100 og A103	4
A101.....	5
Fra opfyld.....	6
Fund over brønde	9
Fundliste	10

Konklusion

Fundmængde

Der er opsamlet genstande 81 skår/fragmenter fra denne sag som er registreret under 36 x-numre.

Genstandene har en samlet vægt på 2670gr.

Genstandene er registreret i Intrasis databasen 2013:27. Nedenstående tabel viser fordelingen af de forskellige fundtyper. Som noget helt specielt på denne sag er den største fundgruppe glasset, hvor det sædvanligvis er det keramiske materiale som dominerer.

Materiale	Antal	Vægt/gr
CBM	1	243,5
Keramik	21	839,5
Kobber	1	5
Glas	43	1310,5
Jern	10	135
Kridtpiber	3	11,5
Sandsten	1	36,5
Udefineret	1	88,5
I alt	81	2670

Samlet set er det et materiale, som er meget lige det som oftest findes i byens opfyldslag. I sig selv har materialet ikke det store forskningsmæssige potentiale, men som en brik til at belyse de københavnske borgere og deres forbrug gennem tiden er det et vigtigt materiale.

Datering

Der er fundet to genstande med dele af inskriptioner bevaret, men ikke nok til at de har kunnet give en snæver datering. Derfor er dateringen for det meste typologisk og stilistisk baseret. Fundene kan bredt dateres fra 1500tallet til frem i 1900tallet. Dog lader der til at være en overvægt af fund, som hører hjemme i 1600tallet.

Registreringsprincipper

Fundregistreringen er foretaget ud fra følgende principper:

- Skår/fragmenter, som tilhører samme genstand, er registreret under ét x-nr.
- Skår/fragmenter, som ikke tilhører samme genstand, men som er ens i både materialetype, skærvfarve, formtype og dekorationstype, er registreret under ét x-nr i fald de er fra nøjagtig samme fundkontekst.

Fundgennemgang

Instruks til hvordan det første afsnit under hvert afsnit skal læses:

x-nummer: Angiver hvilke x-numre som er oprettet med tilknytning til konteksten/området.

Udvalgte genstande: Her er angivet de x-numre, som er udvalgt til fotografering.

Antal: Angiver det samlede antal fragmenter/genstande fra konteksten. Skår/dele fra samme genstand tæller som det antal skår genstanden er fundet i og ikke som én.

Anslået datering: Her angives dateringsrammen på konteksten set som et hele.

Præcis datering: Her angives, hvis det er muligt, en præcis datering baseret på stempler/fabrikationsmærker, monogrammer og inskriptioner.

Import/lokaliteter: Her angives hvilke lande eller områder genstandene stamme fra, eller i fald det er muligt hvilken lokalitet eller område produktionen af en given type genstand kan tilknyttes.

Fra A100 og A103

x-nummer: x1-x4

Udvalgte genstande:

Antal: 10

Anslået datering: 1800-1900tallet

Præcis datering: -

Import/lokaliteter: -

Glas:

Fra disse kontekster er der opsamlet 10 skår. Fire skår er lavet i klart, tykt glas og må stamme fra vinduesglas (x1). Af andre genstande i klart glas er der fundet et kropsskår fra en flaske (x2) samt et skulderskår som stammer som fra en kantet genstande, muligvis en karaffel (x3). I grønt glas er der fundet fem skår som alle kan henføres til forskellige flasker (x4).

Glassene lader alle til at være produceret på maskine, hvilket betyder at en datering må ligge fra 1800tallet og frem efter.

A101

x-nummer: x5-12

Udvalgte genstande: x10

Antal: 17

Anslået datering: 1500-1900tallet

Præcis datering: -

Import/lokaliteter: -

Rødbændt, udekoreret lertøj:

Fire randskår stammer fra forskellige uglaserede potter, som efter alt at dømme må være fra urtepotter (x5). To af skårene har dog en mere gullig end rød skærv. En lille kroget tå stammer en potte, muligvis en stjertpote (x6). Den har været udsat for høj varme i det den grønlig blyglasur på indersiden er helt krakeleret.

De rødbændte skår stammer fra genstandsformer, som produceres over en lang periode. Derfor er det svært at give en snæver datering, da de i princippet kan være lige fra 1500tallet og fremefter.

Glas:

Fem skår stammer fra forskellige flasker i grønt glas (x7). Tre skår stammer fra genstande i klar glas. Her ses et fladt, tykt stykke fra et vinduesglas (x8) samt et kropsskår fra en mineralvandsflaske (x9). Et kropsskår stammer muligvis fra en sekskantet flaske hvor der på siden kan ses inskriptionen [...]ER. (x10, Fig. 1).

Desværre er der ikke nok bevaret til at man kan erkende om inskriptionen er en del af fabriksnavnet eller om det beskriver indholdet i flasken.

Genstandene i glas kan alle dateres fra 1800tallet og fremefter.

Metal:

Der er fundet fire genstande i metal. Tre af disse stammer fra let korroderede søm (x11). Den sidste genstand et fladt stykke metal med hul i midten, og der må være tale om en spændeskive (x12). Det er ikke muligt at give en datering på genstandene i metal.

Fig. 1: Skår fra en mulig sekskantet flaske med bogstaverne ER. Bevaret (x10).

Fra opfyld

x-nummer: x13-x35

Udvalgte genstande: x20, x22,x25

Antal: 52

Anslået datering: 1500-1900tallet, dog med en hovedvægt i 1600tallet.

Præcis datering: -

Import/lokaliteter: Holland, Westerwald, Kina

Rødbændt, udekoreret lertøj:

De fleste af de udekorede skår stammer fra stjertpotter. Der er fundet to afknækkede tæer samt et stykke af basen fra en stjert, som alle har klar blyglasur på indersiden (x13). Et bugskår og en stjert med afknækket spids er glaseret på indersiden med en grøn blyglasur (x14). En halv stjert har en let trompetformet ende, og hele stjerten er dækket med en klar blyglasur (x15). Fra andre potter er der fundet to randskår med klar blyglasur på indersiden (x16) samt et større randskår fra en potte med lave sider, nærmest som en gryde, som har en brunlig, fladedækkende blyglasur på begge sider (x17). Et randskår med klar blyglasur på indersiden og let sodet yderside stammer formentlig fra en stjertpande (x18). De udekorede genstande kan alle bredt dateres fra 1500tallet og fremefter.

Rødbændt, dekoreret lertøj:

Af dekoreret lertøj ses et dekorativt element fra en havevase (x20, Fig. 2). Der ses en volutformet hank, som på hele fladen er dækket med en tyk, hvid pibelpersbegitning, og der kan ses mulige spor efter en glasering. Dateringen på vasen kan være fra 1600tallet og fremefter.

Fig. 2: Volutformet hank fra en havevase (x20).

Hvidbrændt/lystbrændt lertøj:

Et uglaseret bundskår med kraftige sider kan være fra en opbevaringskrukke, f.eks. en kartoffelkrukke (x19). Krukken er lavet i en gul og let rødlig lertype. Dateringen lyder fra 1600tallet og fremefter.

Majolika:

Her er fundet et skår fra et fad, som på indersiden er dekoreret med et blått motiv (x21). Der er desværre ikke nok bevaret til at motivet kan erkendes, men der er formentlig tale om et blomstermotiv. Skåret er desuden glaseret på oversiden med en hvid tinglasur og på undersiden ses en klar blyglasur. Det er blandingen af tinglasur og blyglasur, som sætter skåret i majolikakategorien. Fadet er formentlig produceret i det hollandsk område og kan dateres til 1600-1700tallet.

Stentøj:

Skåret stammer fra en dekoreret kande produceret i tyske Westerwald (x22, Fig. 3). Skåret er blåmalet, og den er plastiske dekoration ser ud til at være vaser med blomster i. Dateringen ligger fra 1600tallet og fremefter.

Fig. 3: Bugskår med plastisk dekoration fra kande produceret i Westerwald (x22).

Porcelæn:

Her er fundet en skiveformet genstand med hul i midten (x23). Det er uvist hvilken funktion har haft, men den virker meget moderne i sit udtryk.

Det andet skår i porcelæn stammer fra en lille kop i kinesisk porcelæn (x24). Der ses et blåmalet motiv på indersiden, og der er muligvis tale om et landsskabsmotiv. Ydersiden er glaseret med en cappucinerfarvet glasur. Netop den brune glasur angiver at der er tale om kinesisk porcelæn, og dateringen skal formentlig findes i 1600-1700tallet.

Kakler:

Der er fundet et fragment fra en kakkal med en rig reliefdekoration (x25, Fig. 4). Dekorationen er floralt inspireret, og kaklen er uglaseret, men der ses spor efter grafit sværte. Man sværte i 1600tallet kaklerne sorte for at de skulle lignende de langt dyrere støbejernsovne.

Fig. 4: Kakkelfragment med rig reliefdekoration (x25).

Kridtpiber:

Der er fundet tre udekorede stilke fra hollandske kridtpiber (x26). De kan bredt dateres til 1600-1700tallet.

Glas:

Der er opsamlet en del skår fra genstande i glas. 14 af disse skår stammer fra genstande lavet en klar, let grønlig glasmasse (x27). Nogle af skårene har sider bevaret, hvilket kunne tyde på at der tale om store flasker, som kan have været anvendt til mere industrielle formål. Der er dog en mulighed for at nogle af de flade skår kan være fra vinduesglas. Glasset virker umiddelbart temmelig moderne. Det samme gør sig gældende for to skår i klart, let grønligt glas fra flasker (x30). Det ene skår er et halsskår fra en flaske med en lav hals, og det andet er et kropsskår. Et lille skår i klart glas er muligvis dekoreret med en indridset bladformet dekoration (x31). Muligvis er ridsningen i glasset bare en tilfældighed, og der er ikke nok bevaret af skåret til at formen kan erkendes.

To bundskår i grønt glas stammer sandsynligvis fra vin- eller likørflasker (x28). I mundblæst glas er der fundet tre skår i brunt glas fra flasker (x29). Disse flasker kan være fra 1700tallet og fremefter.

To skår stammer fra vinduesglas i grønt glas (x32).

Sandsten:

Et aflangt stykke sandsten virke tilvirket og er sandsynligvis en lille slibesten (x33).

Cement/beton:

Her er fundet en temmelig moderne genstand. Den lader til at være støbt, muligvis i en art cement eller beton (x34). På oversiden kan der anes to bogstaver, formentlig et B og et U. På undersiden ser det ud til at den har været muret fast i noget andet.

Metal:

I metal er der opsamlet seks let korroderede søm (x35).

Fund over brønde

x-nummer: x36

Udvalgte genstande: x36

Antal: 1

Anslået datering: 1500-1900tallet

Præcis datering: -

Import/lokaliteter: -

Metal:

Der er fundet et fingerbøl, som grundet den let grønne ir må være lavet i en kobber-messing legering (x36, Fig. 5). Fingerbøllet mangler toppen og det er lidt usikkert om det aldrig har været eller blot er korroderet væk. Designet på fingerbøllet kendes over en lang periode og denne her kan i princippet være lige fra 1500tallet og fremefter.

Fig. 5: Lille velbevaret fingerbølle, men hvor toppen dog mangler (x36).

Fundliste

X nummer	Navn	Materiale	Type	Antal	Vægt/gr	Datering
1	Glas, vindue, klar	Glass	Window glass	4	49,5	Post medieval
2	Glas, flaske, klar	Glass	Bottle	1	4,5	Post medieval
3	Glas, karaffel, klar?	Glass	Flask	1	4,5	Post medieval
4	Glas, grøn, flaske	Glass	Bottle	5	58,5	Post medieval
5	Rødb. lertøj, potte, uglaseret	Ceramic	Pot	4	111,5	Post medieval
6	Rødb. lertøj, stjertpotte, udekoreret	Ceramic	Stjert pot	1	22	Post medieval
7	Glas, flaske, grøn	Glass	Bottle	5	99,5	Post medieval
8	Glas, vindue, klar	Glass	Window glass	1	61	Post medieval
9	Glas, flaske, klar	Glass	Bottle	1	45,5	Post medieval
10	Glas, flaske, klar, inskription	Glass	Bottle	1	16,5	Post medieval
11	Metal, søm	Iron	Nail	3	29	Post medieval
12	Metal, spændeskive	Iron	Mount	1	4,5	Post medieval
13	Rødb. lertøj, stjertpotte, udekoreret	Ceramic	Stjert pot	3	95	Post medieval
14	Rødb. lertøj, stjertpotte, grønglaseret	Ceramic	Stjert pot	2	76	Post medieval
15	Rødb. lertøj, stjertpotte, glas. beg.sid	Ceramic	Stjert pot	1	38,5	Post medieval
16	Rødb. lertøj, potte, udekoreret	Ceramic	Pot	2	45,5	Post medieval
17	Rødb. lertøj, potte, glaseret begge side	Ceramic	Pot	1	83,5	Post medieval
18	Rødb. lertøj, stjertpande, udekoreret	Ceramic	Stjert pan	1	29,5	Post medieval
19	Gulb. lertøj, krukke, uglaseret	Ceramic	Pot	1	123,5	Post medieval
20	Rødb. lertøj, havevase, begitning	Ceramic	Garden vase	1	177	Post medieval
21	Majolika, fad, blådekoreret	Ceramic	Dish	1	12,5	Post medieval
22	Stentøj, kande, Westerwald	Ceramic	Jug	1	19	Post medieval
23	Porcelæn, skive, moderne?	Ceramic	Uncertain type	1	3,5	Post medieval
24	Porcelæn, kop, blådekoreret, Kina	Ceramic	Cup	1	2,5	Post medieval
25	Kakkel, relief, uglaseret	CBM	Stove tile	1	243,5	Post medieval
26	Kridtpiber, stilke, udekorerede	Pipeclay	Clay pipe	3	11,5	Post medieval
27	Glas, flasker?, klar/grønlig	Glass	Bottle	14	617	Post medieval
28	Glas, flasker, grøn	Glass	Bottle	2	195,5	Post medieval
29	Glas, flasker, brun	Glass	Bottle	3	92,5	Post medieval
30	Glas, flaske, klar-let grønlig	Glass	Bottle	2	53,5	Post medieval
31	Glas, ?, dekoreret?	Glass		1	5,5	Post medieval
32	Glas, vindue, grøn	Glass	Window glass	2	7	Post medieval
33	Sandsten, slibesten	Sandstone		1	36,5	Post medieval
34	Cement, beton med skrift	Undefined	Fragment undef.	1	88,5	Post medieval
35	Metal, søm	Iron	Nail	6	101,5	Post medieval
36	Metal, fingerbøl	Copper alloy	Thimble	1	5	Post medieval
I alt				81	2670	